

the idea of the social contract in the general methodological sense of critical reconstruction of significance of the principle of the social contract for modern and contemporary political philosophy aimed at the realizing of the problems of freedom, equality and legitimacy of social institutions. Methods. The comparison of different concepts of social contract foresaw the sage of the method of comparative analysis. On the purpose of sequential analysis of main components and principles of the social contract the genealogical, hermeneutic and comparative methods were used. Results. The realizing and reconstruction of basic concepts and principles genesis, limits and prospects of development of the idea of the social contract in the sense of its most significant, contemporary and new historical and philosophical measurements, allows to make a conclusion that in the idea of the social contract itself and its direction to other significant problems of modern political philosophy a number of extensive and extremely necessary for today concepts and principles was highlighted. Originality. A comprehensive analysis of modern European philosophical discourse of the social contract was conducted, which allowed clarifying not only European, but also universal, intercultural methodological sense as foundations of diverse forms of average algorithm of complex social contemporary practice. Conclusion. It is proved in the work that the idea of the social contract is closely connected with the problem of justification of human rights, which arising as a component of modern concepts of legitimacy, which indicates the organic link of the problems of the power and justice.

Key words: social contract, communication, communicative society, trust, responsibility, fairness.

Одержано редакцією 10.09.2016
 Прийнято до публікації 10.10.2016

УДК 1(091):123.1

ВИДРИГАН Микола Володимирович,
 кандидат філософських наук, доцент
 кафедри філософії та релігієзнавства
 Черкаського національного університету
 імені Богдана Хмельницького,
 e-mail: vydrygan_mv@ukr.net

ВОЛЯ І СВОБОДА В ПОГЛЯДАХ ПРЕДСТАВНИКІВ ЕПІКУРЕЙСЬКОЇ ТА СТОЇЧНОЇ ФІЛОСОФСЬКИХ ШКІЛ

У статті проаналізовані погляди на поняття «воля» і «свобода» представників епікурейської й стоїчної шкіл. Досліджено, що в епікурейців душа і її складові були невід'ємними елементами пізнання. Тіло й душу вони вважали властивістю людського індивіда, а волю (розум, почуття) – властивістю душі. Людина за власною волею може порушувати приписи долі, розривати причинні зв'язки і за власним бажанням рухатись до поставлених цілей. З'ясовано, що стоїки вважали людину істотою, яка діє завдяки розумній волі, на відміну від руху фізичних тіл і поведінки тварин. І хоча ця можливість надається не кожній особі, а тільки мудрецю, у вченні стоїків виокремлюється індивід з його внутрішньою свободою й волею. Вони вважають, що ніщо не може вплинути на душу, змінити чи привести її в рух, крім неї самої.

Ключові слова: воля, свобода, свобода волі, душа, вибір, необхідність, випадковість, людський індивід.

Постановка проблеми. Сутністю античної філософії класичного періоду є reflexio (відображення) і creatura (створення) чуттєво-матеріального світу з властивими їй дивовижно переплетеними космоцентризмом, гілозоїзмом і соціоморфізмом.

Філософи проявляють слабкий інтерес до антропологічної проблематики, що й відобразилося на формуванні її основних понять. Однак, роздуми про людину, її життя у світі, її якості й властивості започатковані в міфології, героїчному епосі, античній ліриці й драмі та покладені на філософське підґрунтя софістами, Сократом, Платоном, Аристотелем та іншими, отримали в еллінсько-римській філософії свій подальший розвиток.

Проте у філософській літературі існує неоднозначна думка про усвідомлення античними філософами проблеми волі й свободи. Мало дослідженою залишається тема пізнання волі й свободи посткласичною античною філософією, бо поширена думка, що середньовічною філософією, і хіба деякою мірою, пізнім еллінізмом (релігійним періодом еллінсько-римської філософії) були закладені основи понять воля й свобода. А щодо пізнання взаємозв'язку волі й свободи зовсім мало йдеться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ханну Арентд вважають видатним політичним мислителем ХХ століття, а її книгу «Життя розуму» – оригінальним філософським дослідженням. У другому томі цієї праці, присвяченому здатності волі і пов'язаній із нею проблемі свободи, авторка стверджує, що здатність волі античним еллінам не була відома, хоча й була застосована в їхній практичній діяльності, а про поняття «воля» вони не чули, аж до I ст. н. е. Але раніше В. Віндельбанд у праці «Історія стародавньої філософії» наголошував, що в ранньому й середньому періоді еллінсько-римської філософії вважалося, що мудра людина абсолютно вільна, може складати судження про цінність, а внаслідок цього – і вольову функцію.

О. Лосев у своїх працях про різні періоди античної культури показує вразливі феномени вияву свободи й волі еллінами і римлянами. Проте вважає, що античний космос сам по собі повний життя, душі й думок, а не конкретна людина і у неї немає нічого особистісного (раб не особистість, але й рабовласник не особистість без раба), отже, вона не є волевиявляючим і з наміром діючим суб'єктом. Не зовсім погоджується з такою позицією В. Горан у праці «Давньогрецька міфологема долі». Він упевнений, що ідея залежності й необхідності в особистості формувалася й викристалізовувалася лише в тій мірі, у якій формувалася і викристалізовувалася в ній ідея свободи. Г. Драч у праці «Народження античної філософії і початок антропологічної проблематики» теж підкреслює, що для греків були характерні сильне почуття свободи, рідкісне розуміння міри і форм порядку.

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб розкрити погляди епікуреїзму і стоїцизму, – основних філософських шкіл етичного періоду еллінсько-римської філософії (кінець IV ст. до н. е. – I ст. н. е.) на волю й свободу.

Виклад основного матеріалу. Представники раннього еллінізму пропагують мудре ставлення до життя. Мудра людина «повинна подолати світ, над яким у неї немає влади, у самій собі» [1, с. 143]. Тому, епікурейці, враховуючи заклики кініків про повну відмову від будь-яких чуттєвих задоволень і гедоністичні проповіді кіренаїків, на основі пізнання людських бажань, прийшли до висновку, що свобода мудрої людини полягає в непримітному житті, у душевному спокої, в евдемонії і гедонії. В іншому випадку помилковій уявленню людини про природу речей і зв'язані з ними безумовні побоювання й надії можуть «хибно направляти її волю...» [2, с. 271]. Якщо при такому розгляді не допускати помилок, то будь-яке надання переваги й будь-яке уникнення призведе до тілесного здоров'я й душевного спокою... » [3, с. 434]. У такій спокійній позиції будь-якого вибору за своєю волею (хочу насолоджуюсь тим чи іншим, а хочу – уникаю того чи іншого) й полягає, на думку епікурейців, блаженство або внутрішня свобода індивіда, адже природа вимагає від людини:

«Тіла щоб біль не діймав, а душа щоб ніколи не знала,

Що таке туга та страх, утішалася спокоєм, щастям» [4, с. 50].

Тому душа стає невід'ємним елементом пізнання Епікура і його послідовників. На їхню думку, душа (як і тіло) є властивістю людського індивіда, а чуттєве, розумове, вольове начала душі – є її явищами. Вони, звичайно, не говорять про їхнє ідеальне чи духовне походження, а вважають деякими хитросплетіннями найтонших атомів.

Крім того, слід звернути увагу, що всі представники раннього або етичного еллінізму не були обізнані або не визнавали думку піфагорійця Алкмеона (V ст. до н. е.), який говорив про головний мозок як панівне начало людини й продовжували стверджувати, що місцезнаходження душі і її елементів – грудна клітка або серце. Їхню позицію Лукрецій висловив так:

«Дух і душа – в тому я переконаний – це щось єдине,
Що в нерозривнім існує зв'язку, має спільну природу.
Та головою всього, мовби володарем цілого тіла,
Служить нам розум, що ми його теж називаємо духом.
Він в осередку грудей наших селиться, де й пробуває» [4, с. 76].

І все ж, незважаючи на наївно-матеріалістичне трактування душі, епікурейці в дослідженні душі конкретної особистості, просунулися далі в її пізнанні. Не погоджуючись з гіпотезою Демокріта про невпорядкований рух атомів у просторі, яким і зумовлене створення предметів і явищ у світі, Епікур висловлює припущення про рівномірне падіння атомів і відхилення деяких із них від прямовисної лінії падіння. На думку самого філософа і представників його школи,

«... якщо б усі рухи були переплетені тісно,
Й завжди новий виникав із старого в непорушнім порядку,
Й не відхилялись би первісні тільця, щоб додати початок
Іншому руху, що міг би порушивши приписи долі,
Ланку якусь розірвати в одвічнім причин чергуванні,
– Звідки створіння земні свою волю тоді могли б мати?
Звідки ж то, вирвана в долі, питаю, взялася та змога
Йти, куди власне бажання веде нас, і змінювати рух свій
Не в якусь точно встановлену мить, не в окресленім чітко
Місці, а там, де скеровує нас передбачлива думка?...» [4, с. 55].

Очевидно, що, на думку епікурейців, безіменне начало душі, складається з трьох начал: почуттів, розуму і волі. Але вони є, по-перше, не духовними, а матеріальними за своїм походженням, а, по-друге, не зовсім чітко вираженими. Наприклад, дух і душа в Лукреція показані то як окремі поняття, то як тотожні. Інколи ототожнюються поняття «дух» і «розум». Сама душа теж якось роздвоєна – є та, що «по всьому розпорошена тілу, а є та, що називається душею душі» [4, с. 77, 79]. Дещо виразніше сказано про волю – вона й «... до дії поштовхом служить...» [4, с. 55], і виконує роль стримуючого начала, коли якась зовнішня сила змушує людину кудись рухатись мимоволі.

Як вважає В. Асмус, «у сфері практичної філософії, або в етиці, вчення про спонтанне відхилення атомів теоретично обґрунтувало вчення про свободу волі» [5, с. 432]. Про це ж говорить і Б. Рассел. На його думку, атомам, в епікурейському розумінні, «властива деяка частина примхливої самостійності...» [6, с. 171], бо час від часу якийсь із атомів «підштовхнутий чимось на зразок власної волі» [7, с. 216], ухиляється від свого шляху.

Епікур проводить аналогію між таким ухилянням атомів і свавільними діями людей, бо «все залежить від сваволі одиничних осіб і від розумного обговорення корисних наслідків...» [2, с. 270]. Вважаючи, що дещо відбувається неминуче, дещо випадково, а дещо залежить від нас, Епікур робить висновок: «неминучість безвідповідальна, випадок неправильний, а залежне від нас нічому іншому не підвладне і тому підлягає як осуду, так і похвалі» [3, с. 436].

Звичайно ж, основною метою вчення Епікура і його школи є пошуки стану повного спокою. Однак для здійснення цієї мети потрібна воля і свобода, бо отримане задоволення, щастя чи спокій – це результат, а досягнення можливе, вважали епікурійці, тільки через особисту волю і свободу. Якщо немає свободи зовнішньої, то потрібно (навчав Епікур своїх учнів, знайомих і навіть рабів) прагнути хоча б до свободи внутрішньої, тобто свободи правильно жити й мислити.

Залишаючись переконаним у тому, що світ завжди був таким, яким він є, завжди буде таким, що в ньому все є минушим і скінченим, що форми вічно змінюють одна одну, потім знову повторюються, Епікур не тільки пояснював тим, хто хотів його почути, що їх неповторний еллінський світ руйнується, бо прийшов час, а й намагався показати, як потрібно гідно жити в таких умовах. Він вважав, що «головна розгубленість в людських душах виникає через те, що одні й ті ж сутності вважаються блаженними й безсмертними і в той же час, навпаки, наділеними волею, діями і спонуканнями» [3, с. 420].

Епікур тісно пов'язує свободу з волею, а її зміст – з вибором, бо, на його думку, серед різноманітних людських бажань не будь-які задоволення потрібно обирати і не кожного страждання уникати. Як зазначає М. Булатов, термін «вибір» трапляється в Епікура «неодноразово, це поняття органічно входить у його вчення і становить принцип епікурійської етики...» [8, с. 15].

Одним із принципових питань, яке залишалося центральним у всій філософії стоїків, вважає Б. Рассел, була проблема необхідності і свободи волі. Головні доктрини, яких стоїчна школа трималася від початку до кінця, «пов'язані з космічним детермінізмом і людською волею» [7, с. 222].

На думку стоїків, всесвітом керує Бог – всеохоплююча світова стихія. Його можна назвати і долею, і природою, і світом. Він – душа світу, а душа кожного з нас – «це бог, що знайшов притулок у тілі людини» [9, с. 10], і «розум – це не що інше, як частинка божественного духу, занурена в тіло людей» [9, с. 9]. Тому життя людини повинне бути узгоджене з природою, перебувати в гармонії з нею, а це можливо тоді, коли «її особиста воля націлена на мету, знайдену в самій Природі» [7, с. 223]. Бо, як зауважує Марк Аврелій, «ніхто не може тобі заважати жити згідно з розумом твоєї природи, і ніщо не відбувається всупереч розуму загальної природи!» [10, с. 316].

Стоїки своє вчення про свободу волі, на перший погляд, будують на визнанні вчення Аристотеля і його школи щодо індивідуальної свободи вибору. Але їхній детермінізм ставить людину, як зовнішньо так і внутрішньо, в залежність від долі чи необхідності, бо людина перестає бути причиною своїх вчинків і дій, вона перетворюється в неминучий продукт богоприроди. Про це красномовно висловлюється Марк Аврелій: «...боги існують і виявляють турботу стосовно людей. Вони влаштували так, що цілком від самої людини залежить впасти чи не впасти в істинне зло» [10, с. 274]. Тому стоїки прагнули показати, що не всупереч, а завдяки детермінізму людина залишається причиною своїх вчинків у тому сенсі, що на ній лежить відповідальність за них.

Якщо вся фізика й етика епікурейців пронизана пафосом свободи, прагне вирвати людину із залізних кайданів необхідності, то для стоїків необхідність – доля, рок, непорушна, а свобода, на думку Епікура – як ухиляння і позбавлення від необхідності – неможлива, підкреслює В. Асмус, тому «дії людей вирізняються не тим, вільно чи не вільно вони здійснюються..., а лише тим, яким чином – добровільно чи за примусом – здійснюється та виконується невідворотна у всіх випадках і безумовно призначена нам необхідність» [5, с. 453].

Розв'язуючи суперечність між необхідністю і свободою волі, стоїки пояснюють причину руху, поведінки чи дій таким чином: фізичні тіла рухаються під впливом інших тіл, що рухаються; поведінка тварин зумовлена їхніми психічними властивостями, бо вони на основі уявлень виробляють потяги до того, що їм необхідно; людина ж діє завдяки розумній волі, бо до її уявлення і прагнення чогось приєднується логічне мислення. Тільки коли в основі прагнень і бажань «лежить розумна згода і розум визнає дещо гідним прагнення, хотіння стає розумною волею..., проте цілком розвивається ця можливість чи здатність тільки в мудреця» [5, с. 467]. Як повчав Сенека, потрібно хвалити в людині те, що неможливо ні забрати, ні дати, що належить їй самій. А це «душа, а в ній – досконалий розум. Бо людина – розумна істота; отже, для неї найвище благо – виконувати те, задля чого вона народжена. А що вимагає від неї розум? Нічого складного: тільки жити згідно зі своєю природою» [9, с. 79].

Людина не може змінити світових відносин, але може бути мужньою й добродісною і за допомогою цього витримувати все, що посилає їй доля, бо доля того, хто добровільно слідує їй, веде, а того, хто чинить опір, – тягне [9, с. 9]. Тому Сенека приймає загальне правило усіх стоїків жити відповідно до природи речей і «не ухилятися від неї, керуватися її законом, брати з неї приклад, – у цьому й полягає мудрість» [9, с. 128].

І все ж у поглядах Марка Аврелія і Сенеки окреслюється індивід із його внутрішньою свободою й волею.

Марк Аврелій вказує на те, що ніякі речі не можуть впливати на душу, вони не можуть змінити її чи привести її в рух, бо «зміни й рухи в ній лише від неї самої» [10, с. 303]. Загальним як для душі бога, так і для душі людини є те, що ніщо стороннє для душі «не може стати для неї бар'єром ..., душа може знайти своє благо в праведному налаштуванні й дії і ними обмежити своє прагнення» [10, с. 306]. Властивістю розумної душі є те, що «вона споглядає саму себе, розчленовує себе, робить себе такою, як бажає сама, користується плодом, що приносить..., досягає властивої їй мети, коли б не була визначена межа життя» [10, с. 362]. Тому найтихішим і безтурботним місцем, куди людина може піти, – це і є душа. Особливо людина, яка «знайде всередині себе те, вдивившись у що, вона зразу ж сповнюється спокоєм...» [10, с. 286].

Ще більш визначеною стосовно свободи і необхідності, волі і внутрішньої свободи індивіда є думка Сенеки. Він наголошує на тому, що «жити в необхідності є злом, але немає ніякої необхідності жити в необхідності. Шляхи до свободи всюди відкриті... Приборкати саму необхідність – дозволено» [9, с. 9]. На питання, що таке свобода, Сенека відповідає – це «не бути рабом ні в обставин, ні в неминучості, ні у випадку» [9, с. 89-90]. А щоб такого досягти, потрібно, вважає він, поставити фортуна на один щабель із собою, зрозуміти, що ти можеш більше за неї здійснити, і тоді вона стане безсилою. Якщо ж немає стін нездоланих для фортуни, тоді потрібно збудувати укріплення, рекомендує Сенека, всередині себе, бо «у недосяжному місці та душа, що покинула все зовнішнє і відстоює свободу у власній фортеці...» [9, с. 143].

Проте стоїки відходять від платонівсько-аристотелівського вчення про душу. «Ми знаємо, що в нас є душа, – пише Сенека, – але не знаємо, що це таке, якою вона є, звідки береться, де перебуває... Будь-хто з нас розуміє, що є те, що змушує нас рухатися туди й сюди, але ніхто не знає, що це; будь-хто відчує в собі деяке зусилля, а що воно таке і звідки воно, не знає» [9, с. 238].

Людина, вважають стоїки, складається з тіла і душі. Остання є теж тілом, але у вигляді нібито стиснутого повітря, і тому пронизує все тіло, визначає всі його функції. Душа складається з чотирьох начал – керівного, мовного, чуттєвого і відтворювального. Всі начала виходять з керівного у вигляді потоків «пневми». Місцезнаходження душі – груди або серце. Те, що Сократ, Платон і Аристотель називали вольовим началом, розчиняється у стоїків в долі, богові, розумі. Хоча розум бере своє начало від почуттів, «вище благо міститься в розумі, а не в почуттях» [9, с. 10], і сам він «злитий з душею до купи, нею створюється, їй підкоряється, від неї отримує закон...» [9, с. 220].

Висновки. Вчення античних філософів класичного періоду про душу, волю, свободу і свободний вибір було продовжено представниками етичного періоду еллінсько-римської філософії. Досліджено, що в епікурейців душа людського індивіда і її складові були невід'ємним елементом їхнього пізнання. Волю (так само, як і розум, почуття) вони вважали властивістю душі, не визначаючи ідеального походження останньої. Епікурейці визнавали в людини можливість за своєю волею порушувати приписи долі, розривати причинові зв'язки і за власним бажанням рухатись до поставлених цілей. Тому, щоб отримати задоволення чи досягти щастя, людині потрібна свобода волі. Епікуреїзм тісно пов'язує свободу з волею, а її зміст – із вибором. І що коли епікурейці своїм вченням про свободу бажали показати певну незалежність людини від необхідності, то стоїки необхідність, долю вважали явищем, яке детермінує дії людей. Отже, їхні зусилля були спрямовані на розв'язання суперечності між необхідністю і свободою. І все ж стоїцизм виокремлює індивіда з його внутрішньою свободою і власною волею. Однак його представники, знаючи про існування людської душі, так і не змогли зрозуміти, якою вона є, що змушує людину виявляти зусилля і діяти.

Список використаної літератури

1. Виндельбанд В. История философии / В. Виндельбанд; пер. с нем. П. Рудина. – К.: Ника-центр, 1997. – 560 с.
2. Виндельбанд В. История древней философии / В. Виндельбанд; пер. с нем. под ред. А. И. Введенского. – К.: Тандем, 1995. – 368 с.
3. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / АН СССР, Ин-т философии; Общ. ред. и вступит. статья А. Ф. Лосева; пер. с древнегреч. М. Л. Гаспарова. – М.: Мысль, 1979. – 620 с.

4. Лукрецій Тіт Кар. Про природу речей: [поема] / Лукрецій Тіт Кар; пер. з латин., передм. та приміт. А. Содомори. – К.: Дніпро, 1988. – 191 с.
5. Асмус В. Ф. Античная философия. Учебное пособие / В. Ф. Асмус; Изд. 2-е, доп. – М.: Высшая школа, 1976. – 543 с.
6. Рассел Б. Мудрость Запада: Историческое исследование западной философии в связи с общественными и политическими обстоятельствами / Б. Рассел; пер. с англ. О. Н. Орнатской, общ. ред. и предисл. В. А. Малинина. – М.: Республика, 1998. – 479 с.
7. Рассел Б. Історія західної філософії / Б. Рассел; пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. – К.: Основи, 1995. – 759 с.
8. Булатов М. О. Головні етапи розвитку поняття свободи в історії європейської філософії / М. О. Булатов // Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи; під ред. В. Г. Табачковського. – К.: Наукова думка, 2005. – С. 5-48.
9. Сенека Луцій Анней. Письма Луциллию / Сенека, Марк Аврелий. Наедине с собой. – Симферополь: Реноме, 1998. – С. 3-252.
10. Марк Аврелий Антонин. Наедине с собой / Сенека, Марк Аврелий. Наедине с собой. – Симферополь: Реноме, 1998. – С. 253-380.

References

1. Vindelband, V. (1997). *History of philosophy*. Kyiv: Nika-center (in Russ.)
2. Vindelband, V. (1995). *History of ancient philosophy*. Kyiv: Tandem (in Russ.)
3. Diogen, Laertsij (1979). *About the life, studies and sayings of famous philosophers*. Moscow: Idea (in Russ.)
4. Lukrecij, Tit Kar. (1988). *About the nature of things*. Kyiv: Dnipro (in Ukr.)
5. Asmus, V. F. (1976). *Ancient philosophy*. Moscow: Higher school (in Russ.)
6. Rassel, B. (1998). *Western Wisdom: The historical study of Western philosophy in connection with the social and political circumstances*. Moscow: Republic (in Russ.)
7. Rassel, B. (1995). *History of western philosophy*. Kyiv: Osnovy (in Ukr.)
8. Bulatov, M. O. (2005). The main stages of the concept of freedom in the history of European philosophy. *A man in 20th century: the problem of liberty*. In V. G. Tabachkovkyi (Ed.). Kyiv: Scientific thought (in Ukr.)
9. Seneka, Lucij Annej. (1998). *Letters for Lucilla*. Simferopol: Renome (in Russ.)
10. Mark Avrelij, Antonin. (1998). *Alone with myself*. Simferopol: Renome (in Russ.)

VYDRYGAN Mykola Volodymyrovych,

Candidate of Sciences (Philosophy), Associate Professor
of the Department of Philosophy and Religious Studies
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: vydrygan_mv@ukr.net

LIBERTY AND FREEDOM IN THE VIEWS OF THE REPRESENTATIVES OF EPICURUS AND STOIC PHILOSOPHICAL SCHOOLS

Abstract. *Introduction. The theme of the cognition of liberty and freedom by Hellenic Roman philosophy is examined scantily. Besides, among modern philosophers there is ambiguous view about the recognition of these concepts by antic philosophers. Purpose is to analyze the views on the concepts of liberty and freedom by the representatives of Epicurus and Stoic schools. Methods are analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction, generalization, historic logical, historic comparative and hermeneutic. Results. According to the article, epicurus thought stressed that soul and its components were an integral part of learning. They considered body and soul as the property of the person while the will (mind, feelings) was the property of the soul. Epicurus raised the question on the possibility of human beings to violate fate provisions, on their own will, to break the causal relationships and achieve the goals. Stoic efforts were directed at resolving the conflict between necessity and freedom. This enabled them to conclude that a person acted due to intelligent will opposed to the motion of physical bodies and animal behavior. However, this feature was not available to every person, but only to the sage. A person with his inner freedom and will was the main in the Stoics studies. They believed that nothing could affect the soul, to change or adapt it in motion, except itself. Originality. It was known that the theme of liberty and freedom in the Epicurus and Stoic studies was consciously raised and discovered in philosophical sense. Conclusion. Epicurus considered that will was the property of the soul, they recognized that the freedom of will was needed for calmness, satisfaction and happiness. Stoics made efforts for solving the contradictions between necessity and freedom, they singled out a person with his inner freedom and own will.*

Key words: *liberty, freedom, free will, soul, choice, necessity, eventuality, person.*

Одержано редакцією 07.09.2016
Прийнято до публікації 10.10.2016